

potrošniškega bivanja (Kučan, 1996, str. 25). Na kraje, krajine in krajinske prvine se vežejo stereotipi »izvornega« prostora, ki imajo podobo tradicionalne, »domačijske«, vaške Slovenije in slovenske kulture, kakršno so izseljenci zapustili, jo z idealiziranjem negovali in z vzgojo prenašali na mlajše rodove. Vsebina omenjenega stereotipa se kljub modernizaciji življenja v »izvorni« domovini do osamosvojitve Slovenije – dotlej so bili stiki in obiski zelo omejeni – skorajda ni spreminjala in se je vse do danes, sicer na posameznih mestih že dobro načeta, ohranila; kar se kaže tudi ob obiskih domovine, ko nekateri izseljenci in tudi njihovi otroci s precejšnjo začudenostjo in nestrinjanjem sprejemajo prostorsko danost, ki je drugačna od tiste, ki so jo zapustili oziroma negovali v spominu dolga desetletja.

Če se vrnem na začetek in ponovim uvodno misel: odnosov do »izvornega« prostora je toliko, kolikor je posameznikov, izseljencev, najbolje ponazorim ključni aspekt naloge, saj je vsak individualen odnos enkraten, neponovljiv zaradi spleta osebnostnih lastnosti, zgodovinskih, socialnih, kulturnih, političnih itn okoliščin in še marsičesa, česar nismo upoštevali. Hkrati pa ne morem zanikati, da se ne kažejo nekatere splošnejše značilnosti tega odnosa, ki sem jih odkrival oziroma skušal odkrivati med štirimesečnim bivanjem med Slovenci in njihovimi potomci v Mendozi.

Literatura

- Detela, L., 1993: »Tri Slovenije« kot nedeljiv vezni člen skupne slovenske usode. Meddobje, 27, 1–2, str. 3–17.
- Južnič, S., 1987: Antropologija. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede/Državna založba Slovenije, 341 str.
- Južnič, S., 1991: Identiteta. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede 399 str.
- Knight, B. D., 1982: Identity and Territory: Geographical Perspectives on Nationalism and Regionalism. Annals of the Association of American Geographers, 72, 4, str. 514–531.
- Kučan, A., 1996: Dejavniki nacionalne prostorske identitete v Sloveniji. Doktorska disertacija. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Inštitut za krajinsko arhitekturo.
- Low S., M., 1992: Symbolic Ties that Bind. Place Attachment in the Plaza. V: Place Attachment. A Conceptual Inquiry. New York, Plenum Press, str. 165–185.
- Lowenthal, D., 1991: British National Identity and the English Landscape. Rural History, 2, 2, str. 205–230.
- Smith, A., D., 1991: National Identity. University of Nevada Press, 226 str.
- Žigon, Z., 1998: Otroci dveh domovin: slovenstvo v Južni Ameriki. Ljubljana, ZRC SAZU, 269 str.

dr. Mojca Ravnik

DRUŽINA, SORODSTVO IN MIGRACIJE

Od leta 1982 izseljenstva nisem raziskovala, vendar sem se pri kasnejših raziskavah družine in sorodstva z izseljenstvom ves čas srečevala. Na povabilo urednice Glasnika SED, posvečenega tej témi, kratko povzemam svoje raziskave o prepletanju pojavov v družini, sorodstvu, migracijah na splošno in izseljenstvu.

V seminarju za etnološko preučevanje slovenskega izseljenstva na Oddelku za etnologijo smo se v letih 1980–1982 seznanjali z literaturo, metodami in raziskovalci, ne samo v etnologiji, temveč tudi v sorodnih vedah. O tem sem pisala v Glasniku SED leta 1982 (Ravnik, 1982). Večkrat smo se pogovarjali o tem, da bi etnologija lahko zapolnila vrzel, ki jo puščajo različne druge stroke, in da bi bila njena naloga raziskati način življenja izseljencev, povratnikov, izseljenških družin in prebivalcev krajev ter pokrajin, od koder so se izselili in kjer so se naselili. Za to bi morala bolje izdelati metodologijo, že takrat pa smo tudi vedeli, da bi morala imeti v njej pomembno vlogo družina in sorodstvo. Pri raziskovanju izseljevanja prebivalcev Grosupljega in okolice ob koncu prejšnjega in na začetku tega stoletja do prve svetovne vojne (Ravnik, 1981) so me zato zanimale družinske razmere, ki so bile razlog za izseljevanje, položaj posameznih družinskih članov, življenje okrnjenih družin doma, po povratku ali

Marija Rems z možem Josipom in otrokoma, v Ameriki. Josip Rems je bil v Ameriki novinar "Glas naroda". Marija je prišla za njim v Ameriko. Fotografirano ok. 1880 leta. (Fototeka Oddelka za etnologijo in kult. antrop. Filozofske fakultete)

ponovni izselitvi. Zbirala sem terensko gradivo pri sorodnikih in potomcih izseljencev ter v matičnih knjigah, da bi prikazala družine in osebne razmere izseljencev. Spoznala sem, da za preučevanje izseljstva ni treba odpotovati v dežele, kamor so odhajali, in da je zelo pomemben teren tudi doma. Po drugi strani pa sem tudi ugotovila, da bi bilo treba za razumevanje razmer, ki so bile vzrok izseljevanja, razvijati historično-demografske raziskave.

Kasneje sem raziskovala družino in sorodstvo, a sem naletela na izseljenstvo znova, saj malokatera slovenska družina ni vsaj posredno doživela migracij in izseljevanja. Če ne v ravni črti, se med sorodniki v stranskih vejah vedno najde kak izseljenec in družinski rodovniki za nekaj generacij nazaj, kolikor jih še lahko obnovimo po izročilu, se razpredajo v različne države in na celine. S primerom značilnega rodovnika družine v Prekmurju sem se v razpravi vključila v posvetovanje o dosežkih in načrtih v raziskovanju slovenskega izseljstva po znanstvenih disciplinah (Ravnik, 1993).

Tudi v Slovenski Istri so selitve vpletene v vsako družinsko zgodovino. Prebivalci so se izseljevali v čezmorske dežele v Ameriko in Argentino, med obema vojnama tudi v Jugoslavijo, po drugi svetovni vojni pa množično v Italijo, Kanado, Avstralijo, Zahodno Evropo. Vendar pa je bilo iz Slovenije v primerjavi z nekaterimi drugimi slovenskimi pokrajinami, kot so Dolenjska, Bela krajina ali Prekmurje, v prejšnjem stoletju in v prvi polovici tega stoletja malo izseljevanja. Vzrok za to je bila gospodarska povezanost Istre s Trstom. Julij Titl, ki je preučeval povezanost koprškega podeželja s Trstom in drugimi trgi, trgovino s kmetijskimi pridelki, domače nekmetijske gospodarske dejavnosti, ki jih je pospeševala bližina Trsta, sezonsko

in stalno zaposlovanje ter selitve prebivalstva, je ugotovil, da je za vsa obdobja »značilna le ena osnovna težnja: premikanje iz hribovskih predelov proti slovenski obali in vzporedno oziroma dopolnjujoče se premikanje s celotnega koprškega področja v Trst« (Titl, 1965, 111). Tudi sama sem se v svoji raziskavi družine in sorodstva osredotočila na stoletne selitve iz zaledja v Trst, ki so kasneje zaradi državne meje in množičnosti po drugi svetovni vojni dobile izseljensko naravo. O njih sem pisala že v članku v *Annales* (Ravnik, 1993), nato pa še v posebnem poglavju v knjigi *Bratje, sestre, strniči, zermani* (Ravnik, 1996).

Naj zato kratko opišem značilnosti družin in sosesk v zaledju Slovenske Istre. Pomembno je vedeti, da so se kmetije delile na enake dele, vendar so bile hčere večinoma izplačane z odpravnino ali doto, tako da so na kmetiji ostali samo sinovi. Poročena ženska je bila doma samo, če je bila blagarica ali edinka, se pravi edina dedinja, ali če so bile same hčere in je ena ostala na domu.

Vendar so ljudje različno ravnali, odvisno od mnogih dejavnikov, kot so bližina Trsta in obale, velikost kmetije, število potomcev: razdelili so se ali pa ostali skupaj, bile pa so še vmesne rešitve, tako da so živeli skupaj na uradno razdeljeni lastnini. Veljala je virilokalnost. V velikih sestavljenih družinah so tako živeli skupaj poročeni bratje z manjšimi družinami, starši in neporočenimi sorojenci. Protislovje med načelom enake delitve na eni strani in med težnjo po ohranitvi kmečkega gospodarstva na drugi je istrske družine znova in znova gnalo v stisko. Z delitvami se je posestvo preveč drobilo, če so ostali skupaj, pa jih je bilo kmalu preveč, zato je bila delitev nujna.

V istrskih vaseh je sorodstvo prepleteno s soseditvom. V

manjših rodbinskih zaselkih ali v posameznih dvoriščih v večjih vaseh se preprosto ujemata. Ljudje vedo, kdo je skupni prednik, v kakšnem sorodstvu so in v katerem kolenu. V večjih vaseh pa je sorodstvena sestava manj razvidna. Sosedji in sovaščani so bližnji in daljni sorodniki.

Iz literature je znano, da egalitarni sistem zadržuje prebivalstvo v domači pokrajini, ne spodbuja dokončne izselitve, temveč pospešuje mobilnost v regiji (glej Segalen, 1985, 112). Ljudje lahko vztrajajo na razdrobljeni posesti, če je možnost dodatnega zaslužka. Za Istrane je bil to Trst. Gospodarsko napajanje med mestom in zaledjem se je torej ujelo s posebnimi potezami istrskih družin.

Selitveni valovi iz istrskega zaledja so pljuskali do Trsta, a tudi do obalnih mest in vasi v njihovi bližini. V novih krajih so se Istrani z verižnimi selitvami spet naseljevali skupaj ali v bližini. Opazovala sem jih na različnih postajah selitvenih valov, v starih in novih krajih, ter primerjala tradicionalno in novo strukturo ter odnose v družinah, skupinah sorodnikov in sosedov. Naj navedem izsledke opažanj o naseljevanju Istranov iz notranjosti v vaseh bliže obali in v Trstu.

Značilno je, da so bile selitve pretežno verižne (bile so tudi izjeme, saj so nekateri ljudje, ki se doma niso znašli ali niso živeli v skladu z moralo in običaji domače vasi, v mesto pobegnili pred gosto mrežo sorodnikov in sosedov). Ljudje so drug za drugim zapuščali vasi, v novih krajih pa so se, če se je le dalo, nastanili v soseščini ali v bližini. Tisti, ki so šli prej, so pomagali najti stanovanje in delo sorodnikom in sosedom, ki so jim sledili. Tako so se v novih krajih spet sestavile sorodstveno povezane soseške, ki pa so doživele spremembe v funkciji in strukturi.

Čeprav sorodniki še vedno držijo skupaj in se tudi naseljujejo tako, pa je sestava družin in sosek drugačna. Takšna doma sploh ne bi mogle nastati, na primer sosedstvo, sestavljeno iz družin dveh sester in njihovih sorodnikov v svaštvu. Načela, ki so jasno določala stare družinske oblike, v novih krajih niso veljala. V novem bivališču ni rodovne kontinuitete, virilokalno načelo ne velja več, s tem pa je izginila tudi podlaga prejšnje značilne družinske in družinsko-sorodstvene strukture. Namesto tega je bila tu pomembna medsebojna pomoč, morda pa tudi potreba ljudi, da se v novem okolju obdajo z domačimi.

V novih krajih so priseljenci naleteli na drugačno izročilo, gospodarski način, narečje. Razlike med posameznimi istrskimi območji so sestavina istrske identitete, ki se v dvojni luči kaže predvsem tam, kjer so se naselili Istrani z različnih območij. Vsi se imajo za Istrane, a se med seboj označujejo za Istrane, Istrijane, Šavrine, forešte ali furešte. Prišleki so domačine imenovali Šavrini, domačini pa prišleke Istrijani in furešti. Ljudje iz zaledja so kupovali hiše od prejšnjih prebivalcev, ki so odšli v Trst. To se ni dogajalo šele po množičnem odseljevanju v Trst po drugi svetovni vojni, marveč je bilo pogosto že prej, saj so bili valovi, ki so odplavljali prebivalstvo proti Trstu, starejši. Za prišleke so bile zelo primerne skupine hiš, ki so že v preteklosti dajale stroho večjim sorodniškim sosekam ali pa so v njih prebivali koloni ali poljski delavci na veleposestvih.

Vendar takih hiš ni bilo dovolj in mnogi so se vselili v zelo revne in majhne hiše, celo v »kažete«, se pravi v poljske hišice, ki so jih prej imeli kmetje, živeči v mestu, za shrambo orodja, zavetje ob slabem vremenu ali skromno prenočišče. Od doma vajeni zidanja, so si bivališče sami popravili in izboljšali. V novi soseščini so se Istrani znašli s staroselci in prišleki iz drugih krajev ter se z njimi sorodstveno in sosedsko povezali.

Sestavljenih družin, ki bi obsegale več manjših družin, tu ni. Družinsko-sorodstvene skupnosti so tudi drugače sestavljene. Prej so jih sestavljale v bližnjem sosedstvu živeče družine, katerih gospodarji so bili bratje, bratrance v prvem, drugem kolenu in naslednjih, sedaj pa jih sestavljajo družine, ki so med seboj poljubno sorodstveno povezane.

V stari vasi je bilo običajno, da so mladi ljudje prevzeli skrb za stare vaščane, ki niso bili sorodniki in ki niso imeli otrok, v zahvalo pa so jim ti dali njive v obdelovanje, hišo za bivanje in nanje prepisali premoženje. S takim medsebojnim dogovorom so tudi nekateri prebivalci iz notranjosti našli stanovanje in zemljo v novih krajih.

V bližini obalnih mest so bile gospodarske možnosti vedno boljše kot v odmaknjenih vaseh. Številne hiše v notranjosti Istre so bile opuščene ali so postale ruševine, skozi hiše blizu obale pa so pljuskali migracijski valovi proti Trstu. V njih se je v tem stoletju zvrstilo več stopenj naselitve, od priselitve ene družine do njenega razcveta do odseljevanja njenih članov, ponovne naselitve ljudi iz Istre in odseljevanja njihovih potomcev. Za marsikatero družino je nastanitev v obalnem pasu pomenila samo postajo za nekaj let ali desetletij, na potovanju, ki se je končalo v Trstu.

Ko v istrskih vaseh opazujemo zapuščene hiše, si predstavljamo, da so družine, ki so v njih živele, propadle, njihovi člani pa so se razgubili po svetu, po drugi strani pa si v zvezi s primestnimi naselji ali mestnimi sosekami predstavljamo, da so njihovi prebivalci priseljenci z vseh vetrov, živeči vsak zase v svojih družinskih hišah in mestnih stanovanjih, brez zveze s tradicijo teh krajev. Vendar je vtis o popolnem razpadu tradicionalne družbene strukture na eni strani in o odtujenosti primestnih ter mestnih prebivalcev od istrske tradicije zmoten. Pogosto je prav nasprotno: tisti, ki so prišli iz vasi v bližino mesta, so velikokrat vpleteni v obnovljeno mrežo sorodnikov in živijo blizu tudi v novem kraju, tisti doma pa so ostali sami. Tudi v novih krajih se prepletata sorodstvo in sosedstvo, čeprav družine ne živijo vedno tako strnjeno kot na vasi in so lahko tudi redkejša med domačini in priseljenci od drugod. Njihove medsebojne vezi vsekakor ohranjajo mrežo odnosov iz starega okolja, in to znotraj naselij, ki so navidez že povsem izgubila vaško podobo.

Naj povzamem. Pri raziskovanju v Slovenski Istri sem spoznala, da skupine iz starega kraja vztrajajo tudi v novem okolju, s spremenjeno sestavo in funkcijo, kar je povezano s spremenjenim načinom življenja. Menim, da bi opazovanje družine, sorodstva in sosedstva tudi pri preučevanju izseljenstva, še posebej verižnega, lahko pomagalo razumeti identiteto, akulturacijo, asimilacijo in podobne pojave, ki so sicer v ospredju preučevalcev te tematike.

Literatura

RAVNIK, Mojca, 1981, Način življenja in izseljevanje prebivalcev Grosupljega in okolice do prve svetovne vojne, v: Louis Adamič, Simpozij, Ljubljana, str. 41-47.

RAVNIK, Mojca, 1982, Etnološko preučevanje slovenskega izseljenstva na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Glasnik SED, 22, 3, str. 62-64.

RAVNIK, Mojca, 1993, Družina, sorodstvo in izseljenstvo, v: Dve domovini, 4, str. 164-167.

RAVNIK, Mojca, 1993, Družine v istrskem zaledju in selitve Istranov v Trst in druge kraje, Annales, 3, str. 149-160.

RAVNIK, Mojca, 1996, Bratje, sestre, strniči, zermani. Družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri, Ljubljana, Koper.

SEGALEN, Martine, 1985, Quinze générations de Bas-Bretons. Parenté et société dans le pays bigouden Sud 1720-1980. Pariz.

TITL, Julij, 1965, Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju, Koper.

dr. Ana Barbič, Inga Miklavčič Brezigar

OBČASNE MIGRACIJE PODEŽELSKIH ŽENA NA GORIŠKEM: GOSPODINJSKO DELO V TUJINI – NUJA IN PRILOŽNOST NEKOČ IN DANES*

Usklajevanje materinske in gospodinjske vloge žene in matere z vlogo delavke, ki služi denar/sredstva za preživetje družine, je bila usoda, ki je v zgodovini doletela skorajda le ženske nižjih slojev v mestnem in podeželskem okolju. Delati, pomeni biti zaposlena, delati za denarno plačilo ali še pogosteje za dobrine, kot so živež, obleka, stanovanje, so pripadnice ženskega spola začele že kot otroci, nato so si zaslužile za balo' in začetek lastne družine. Mnoge pa so si služile vsakdanji kruh kot služkinje do pozne starosti.

gospodinjstvo in vzgajala otroke. Vzgoja za poroko kot institucijo, ki je ženski zagotavljala eksistenčno varnost, družini pa premoženjske koristi in utrditev ali izboljšanje družbenega položaja, je bila vgrajena v temelje vzgoje ženske, ki se žrtvuje za družino. Zatajevanje lastnih čustev in želja v prid družine, pridnost oziroma delavnost ter neoporečno moralno vedenje so bile lastnosti idealne žene in matere.

V praksi so tradicijo moža kot preskrbovalca družine »kršile« številne ženske, ki so postale sopreskrbovalke ali celo edine vzdrževalke družine, bodisi zaradi objektivnih okoliščin (mož ni dobil dela ali z delom ni zaslužil dovolj za pogosto številno družino) bodisi

* Članek je objavljen v: Janet Momsen, ed. Gender, Migration and Domestic Service, Routledge, London (1999) z naslovom Domestic Work Abroad - a necessity and an opportunity for rural women from Goriška borderland region of Slovenia, predstavljen je bil tudi na mednarodni konferenci Gender and Rural Transformation in Europe, Wageningen 14.-17. 10. 1999.

1 Balo je skupek osebnih predmetov, ki jih je dekle pripravila za svoje gospodinjstvo po poroki. Navadno so dekleta začele pripravljati balo v začetku najstniških let, v njej pa je bilo predvsem lepo vezeno («štikano») osebno in posteljno perilo. Poleg tega so od domačih dobile še lepo rezljano ali poslikano leseno skrinjo za shranjevanje blaga, pa tudi posodo, zibelko, kolovrat in vrsto drobnih gospodinjskih potrebščin. Balo so vaški fantje v posebnem obredu pred poroko prepeljali z nevestinega na ženinov dom. Simbolno se je običaj bale ohranil do današnjih dni.